

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Söylemi: Epistemik Yanılsamalar ve Yapısal Mistifikasyonlar

Handan Akyiğit¹

Özet

20. yüzyıldan itibaren tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de toplumsal cinsiyet ve feminizm temelinde yapılan tartışmaların gittikçe arttığı hareketli bir dönem yaşanmaktadır. Bu makalede sosyo-kültürel değerler başta olmak üzere politik alanın yakıcı bir meselesi ve sosyal bilimlerin birçok dalının temel araştırma konuları arasına girmiş toplumsal cinsiyet söyleminin yeniden düşünülmesine katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Bunun için öncelikli olarak toplumsal cinsiyet kavramının odaklandığı temel epistemik kabullerin ana hatları ele alınacaktır. Kronofetişt merceklerle ele alınan toplumsal cinsiyet eşitliği kavramının epistemik yanılsamalarına (*doxalarına*) odaklanılacaktır. Türkiye’de feminizmle birlikte toplumsal cinsiyet eşitliği söyleminin ötesine geçmek için yapıcı bir önerinin ana hatlarına değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Feminizm, Kronofetişizm, Halat Kültür.

Abstract

From the 20th century in Turkey as well as all over the world, there is a dynamic period in which discussions on the basis of gender and feminism are increasing. In this research paper, it is goaled to contribute to the the reconsider of gender discourse which is a caustic issue in the political field and has become one of the fundamental research topics of a number of branches of social sciences, especially socio-cultural values. In line with this objective, first of all, the main epistemic assumptions focused on the concept of gender will be discussed. Afterwards, the epistemic illusions (so to doxas) of the concept of gender equality, which is handled by the Chronofetishism perspective, will be focused. Finally, it will be discussed in a constructive suggestion to go beyond the outlines of feminism discourse with gender equality in Turkey.

Keywords: Gender, Feminism, Chronofetishism, Rope Culture.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, hakyigit@sakarya.edu.tr, ORC ID: 0000-0002-7619-1638.

Giriş

20. yüzyıldan itibaren tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de toplumsal cinsiyet temelinde yapılan tartışmaların gittikçe arttığı ve feminist söylemlerin yaygınlaştığı, bu bağlamda kadın hakları konusunda uluslararası Sivil Toplum Örgütleri (STK) başta olmak üzere farklı araçların geliştirildiği hareketli bir dönem yaşanmaktadır. Dünya genelinde yaşanmakta olan bu hareketliliğin belki de en önemli başlangıç noktası olarak Pekin’de 1995 yılında düzenlenen VI. Dünya Kadınlar Konferansı’yla birlikte Birleşmiş Milletler Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’ni (CEDAW) gösterebiliriz. Çünkü CEDAW ve VI. Dünya Kadınlar Konferansı sonrasında kadın haklarının insan hakları bağlamında tartışılması gerektiği gündeme gelmiş, kampanyalar düzenlenmiş, toplumsal cinsiyet eşitliğini kurumsallaştıracak adımlar atılmış, kadınlar arasında uluslararası bağlamda etkili olabilecek sivil toplum örgütleri kurulmaya başlamıştır. Böylelikle feminist hareketlilik tüm dünya ülkelerine yayılmaya başlarken toplumsal cinsiyet olgusunun sorgulanması da hız kazanmıştır. Türkiye’de de Batılı feminist söylemin öncelikleri ve söylemlerin oldukça yaygın bir biçimde benimsenmeye başladığı bir ortam oluşmaya başlamıştır. Bu anlamda dünya üzerinde hâkim konumda olan başat küresel feminist söyleme eklenmiş durumdayız. Bu söylemde karşılığını bulan temel konular ise şiddet, kadının hakları, aile içinde negatif ayrımcılık konularıyla birlikte son zamanlarda LGBT (lezbiyen, gay, biseksüel, transseksüel) grupların hak ve özgürlükleri özelinde tartışılan toplumsal cinsiyet eşitliğidir. Bundan dolayı temel olarak feminist teorisinin kendi içerisinde bölünmüşlüklerine ve farklılıklarına değinmeden, gündemde olan toplumsal cinsiyet eşitliği söyleminin epistemolojik bağamlarını tartışmak önem arz etmektedir. Bu makalede temel olarak “toplumsal cinsiyet eşitliği” söylemiyle feminizmin sesini duyurmak istediği “özneler” adına konuşurken toplumsal alanda nasıl bir kutuplaşma yarattıklarını tartışmaya açabilmek amaçlanmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği temelinde geliştirilen evrensel insan hakları, adalet ve özgürlük temalı söylemlerde yeniden inşa edilmeye çalışılan mekânlarda, sosyo-kültürel ve ekonomik alanda hatta duygularda bile “ötekileştirici” yeni bir dil üretilmektedir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet eşitliği söylemiyle yeniden kurgulanan öznenin epistemolojik kabullerini ele alırken kimleri nasıl konumlandığına ve nasıl kaba bir gerçeklik yaratmaya çalıştığına odaklanmak önemlidir. Böylesi bir sorgulama Ritzer’in (2020: 289) ifade ettiği gibi “iş tersinden yapmayı” gerektirir. Dolayısıyla bu sorgulamayı yapabilmemiz için başlangıç noktamız toplumsal cinsiyet kavramıyla birlikte feminist teorisinin epistemolojik dayanak noktası ve yöntemi olmalıdır. Çünkü feminist epistemolojinin toplumsal cinsiyet eşitliği söylemi

şüphesiz kendi kültürel sağduyularında² gizlidir. Başka bir şekilde ifade etmemiz gerekirse feminist teörinin aslında farklı ideolojik ve sınıf çıkarlarına hizmet eden diğör teorilerden bir farkı yoktur (!).

Bu makalede bunun için öncelikli olarak toplumsal cinsiyet kavramının ve feminizmin odaklandığı temel kabullerin ana hatları ele alınacaktır. Böylelikle cinsiyet ve cinsel tercih temelinde “eşitsizlik” ve “ayrımcılığa” karşı durma söyleminin hangi epistemolojik temelleri kapsadığı ele alınmış olacaktır. Bu bağlamda farklı epistemolojik kabullerle ilerleyen feminizmin, üzerinde çok durulmayan ama tartışılması gereken “ötekileştirici” dilin ana hatlarını ele alarak toplumsal cinsiyet eşitliği kavramının yanılısamalarına (*doxalarına*) odaklanılacaktır. Bu yanılısamaları aşmak için Türkiye’de feminizmle birlikte toplumsal cinsiyet eşitliği söyleminin ötesine geçmek için yapıcı bir önerinin ana hatlarına değinilecektir.

Toplumsal Cinsiyet Kavramı ve Epistemolojik Kabuller

Toplumsal cinsiyet kavramı kadın veya erkek olarak tanımlanmanın ne anlama geldiğini sorgulamak için sosyolojik teoride geliştirilmiş bir ele alış biçimidir. Kadınlar ile erkekler arasındaki algılanan farklarla, ilişkilerinin yapısıyla, kadınların ve erkeklerin toplumsal cinsiyetli varlıklar olarak kendi iç çelişkilerinin doğası bağlamında zaman içindeki değişikliklerle ve tek bir toplumun geçmişteki belli bir dönemde sergilediği çeşitliliklerle ilgilenirler. Bu farklılıkların nasıl tarihsel olarak üretildiği ve dönüştürüldüğü ele alınır. Daha da önemlisi toplumsal cinsiyetin tarihsel açıdan önemli olay ve süreçlere etkisi konu edinilir. Eril ile dişi arasında var olduğu düşünülen farkları ifade etmek için kullanılan toplumsal cinsiyet kavramının tanımındaki temel fikir, bu farkların toplumsal olarak inşa edildiğidir. Erkek ve kadın olmanın ne anlama geldiği, erillik ve dişilik tanımları ya da anlayışları, erkek-kadın kimliklerinin temel nitelikleri, bunların hepsi kültürün ürünleridir. Feminist araştırmacıların başvuru kaynağı olan toplumsal cinsiyet kavramı, cinsiyet farklılığının “doğal” ya da “biyolojik” farklılık anlamına geldiği düşünülen cinsiyetten farklı olduğunu vurgulamak için kullanılmaktadır (Rose, 2018: 16-17). Bu eğilim, eril bakış açısını daha evrensel insanla bağdaştırarak dişi olanı yapısal olarak öteki konumuna mahkûm etmektedir. Böylece insan olarak eril, “norm” olarak görülür ve öteki olarak dişiye “farklılığı” işaret eder. Toplumsal cinsiyet kavramı özellikle feministler tarafından cinsiyetler arasındaki sembolik iş bölümünün ve ata erkinin içsel mantığına bağlı olarak ele alınmaktadır (Braidotti, 2017: 197).

² Sağduyu kavramı Gramsci’nin (2014) ifade etmiş olduğu anlamda kullanılmaktadır.

1960'lı yıllardan sonra feminizmin evrensel boyuta ulaşmasıyla birlikte toplumsal cinsiyet, cinsel farklılıklar özelinde eril/dişiil, kadın/erkek olma bağlamında rollerin tartışılarak, toplumsal dönüşümün yolunu açabilecek alternatif perspektifler sunmaktadır (Berktaş, 2015: 12). Zamanla toplumsal cinsiyeti anlama ve yorumlama bağlamında feminizm -özellikle Türkiye'de de ele alındığı bağlam olan- toplumsal cinsiyet ve cinsiyet eşitliği özelinde tartışılarak kadının daha fazla görünür kılınması için mücadeleye dönüşmüştür. Toplumsal cinsiyet kavramının temelinde şiddet, hiyerarşik yapılanma, tahakküm ilişkileri merkezinde özellikle ataerkilliğe indirgenen toplumsal yapı ve kültür, feminizm bağlamında gelişen farklı ideolojilerden ve kuramlardan esinlenerek yorumlanmaktadır. Bu yorumlar ana hatları ile şu epistemolojik kabuller özelinde tartışılmaktadır:

- I) "Cinsiyet ve cinsellik kavramına dayalı farklılaşma, toplumlar arasında evrenselidir.
- II) Bu farklılık aileyi, ekonomik düzenlemeleri, siyasi düzenlemeleri, dini, eğlenceyi, sanatsal üretimi de içine alarak tek tek bütün toplumların içine işlemiş ve yayılmıştır.
- III) Toplumsal cinsiyet (gender) ile cinsiyet (sex) kavramı arasındaki kavramsal fark gözetilmelidir. Tüm doğal popülasyonlar iki kutuplu olarak yayılmış kategorilere, er ve dişi olan biyolojik karakterlerin bütününe cinsiyet (sex) denir. Toplumsal cinsiyet kavramı ise gerçek veya varsayılan cinsiyet karakterleri ile bağlantılı olarak toplumsal düzeyde inşa edilen toplumsal kimlikler ve beklentiler bütünüdür. Bütün kategorileri eril ve dişiil veya erkek ve kadındır.
- IV) Sosyolojik kuram, bu farklılığı göz önünde bulundururken kendisini cinsiyet rolleri bakımından tanımlayan cinsiyet (sex) kavramı kuramlarından uzaklaşıp, toplumsal cinsiyet yapılarının incelenmesine doğru kaydırmıştır.
- V) Erkek-kadın eşitsizliği de toplumlar arasında evrenselidir. Bu eşitsizlik her zaman erkek egemenliği altındadır. Erkek egemenliğinin en çok kullanılan tabiri ataerkilliktir.
- VI) Ataerkil kuramlar, genellikle toplumsal hayatın özel ve kamu alanları arasında farka dayanmaktadır. İlki evcil (domestic) ve ailevi etkinlikleri içerirken, öbürü özellikle aile dışı siyasi ve ekonomik faaliyetleri içerir. Bu ayrımın devam ettirilmesi ve kadın erkek ayrımıyla bağdaştırılması çoğu zaman toplumsal cinsiyet kavramını güçlendirmesine aracılık eder. Bu kavram içinde kadınların kamusal ve erkeklerin evcil katkıları göz ardı edilmeye devam etmektedir.

VII) Ataerkillik, kadınlığı dışlayan veya aşağılayan sembolik, dilsel, dinsel ve kültürel sistemler tarafından desteklenip çoğaltılmaktadır. Dolayısıyla ataerkil toplumlarda kadınlar, erkeklerden sadece maddi olarak değil ahlaki olarak da aşağı seviyeye getirilmektedirler” (Waters, 2008: 379).

Epistemolojik kabullerde açıktır ki “her kesimden feminist akademisyen, erilin insanı temsil etmesi ve dışının de değersizleştirilmiş ötekiliğe mahsus ikincil bir konuma hapsedilmesinin doğa/kültür, aktif/pasif, rasyonel/irrasyonel ve eril/dişi gibi klasik düalist, dikatomimler sistemine dayandığını iddia etmektedir. Feministler, bu düalist düşünme biçiminin ve ikili farkların, hiyerarşik iktidar ilişkileri ölçeğinde düzenlenmek üzere yaratıldığını savunmaktadır” (Braidotti, 2017: 200). Bundan dolayı toplumsal cinsiyet bağlamında eşitlik konusunu tartışan feminizmin temel olarak karşıt durduğu yaklaşım pozitivistdir. Temel olarak pozitivist paradigmanın ideal olarak sunduğu öznelliği bertaraf ederek etken olmayı savunan, dönüştürücü bilişsel savunmayı kendi içinde barındırmaktadır. Başta kadın olmak üzere toplumda ikinci planda tutulan ya da dışlanan statükocu bilgiye karşıdır (Smith, 2012). Bu karşıt olma durumu şüphesiz bilimsel bilgide hâkim olan ikili zıtlıkları sorgulamakla başlamaktadır: Kadın-erkek, tekil-evrensel, etken-edilgen, bütün-parça, bilinç üretimi-deneyim, Doğu-Batı gibi. Buraya kadar bakıldığında her şey olağan görünmektedir. Ancak feminist söylemin toplumsal cinsiyet bağlamında kadın hak ve özgürlüklerini savunduğu metinlerine dikkat edildiğinde öncelikli olarak Doğu toplumlarında beyaz olmayan kadınların “şeyleştirici”, “ötekileştirici” bir dille anlatılan pratikleri dikkatimizi çekmektedir.³ Bunun için Bannerji’nin (2016) dikkat çektiği gibi feminist söylemin ilk ve en önemli temsilcileri arasında yer alan Betty Friedan, Kate Millet ve Germaine Greer’in çalışmalarına bakabiliriz. Bu metinlerde özellikle ataerkilliğin, cinsiyetle iktidar ve toplumun ilişkilendirilerek özcü (!) bir tavırla nasıl yorumlandığını açık bir şekilde görebiliriz. Oysaki toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı ve bu bağlamda feminist söylem özcü yaklaşıma karşıt değil miydi? Bu metinlerde kadını ikincilleştiren toplumsal bağlamlar açıklanırken başta kültür ve din eleştirilmektedir. Bundan dolayı Batı dışında ve beyaz olmayan kadını temsil eden diğer kadınların aşağılanması konu edilerek beyaz olmayan kadının sömürülmesi, şiddete maruz kalması, özgürlüğünün sınırlandırılması, dini ve kültürel değerlere bağlı olarak aktarılmaktadır. Feminist yorumun te-

³ Batı’da Müslüman kadının temsil edilme tarzı uzun ve kapsamlı bir tartışmayı gerektirmektedir. Bu tartışmalar genel olarak “cinsiyetli oryantalizm” olarak tanımlanmaktadır. Bu metinlerde değişmeyen temel şey Müslüman ya da beyaz olmayan kadının Batılı kadından kültür olarak farklı ve zıddı olarak gösterilmesidir. Bu tasvirlerde Doğunun Müslüman kadınları ya hapsedilmiş eve kapatılmış, örtülmüş mağdur, eziyete maruz kalan mağdurlardır. Ya da haremlerde aşırı şehvet düşkününü olan erkeklerle hizmet eden cariyelelerdir. Bkz. Yeğenoğlu, 2017; Asad, 2020; Said, 2020.

mel karşıt durduğu ataerkillik bu metinlerde erkeğin kadın üzerinde bireysel otorite kurduğunu; erkek olmanın doğasında (özel/biyolojik) hâkimiyet kurma, denetleme, şiddete yönelme hissiyatı olduğu ifade edilerek anlatılmaktadır. Dolayısıyla toplumsal ilişkilerin merkezini ataerkillikle açıklayarak özellikle annelik ve cinsellik üzerinden erkek hegemonyasını temellendirmeye çalıştıkları ifade edilmektedir.⁴ Ancak ataerkillik sadece kadın-erkek arasında var olan bir ilişki biçimi değildir. Ataerkillik toplumsal ilişkilerde -özellikle kapitalist üretim biçiminin olmadığı- gündelik yaşam pratiğini düzenleyen; sadece kadın-erkek arasında değil erkekler ya da yaşlı kadınlar arasında da tüketim, üretim sistemini örgütleyen bütünlüklü bir ilişki ağını temsil etmektedir. Nedense bu metinlerde ataerkillik ele alınırken toplumsal ve tarihsel bağlamın ekonomik yapısı ve gerçek doğası yalıtılmıştır.

Epistemolojik ön kabullerinde açıkça görüldüğü üzere toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik vurguyla birlikte “feminist söylem kültürü veya dini sorguların dünyada pek çok kadının sorunlarının kendi kültür veya toplumlarının ötesindeki güçlerin içinde kök salmış olduğunu örtmektedirler. Örneğin, uluslararası eşitsizlik yapıları, politize edilmiş dini hareketlerle irtibatlı alışılmamış ataerkillik biçimleri... Bu problemler sadece kadınları değil erkekleri de kapsamaktadır” (Volpp, 2001: 1204). Kadınlar için tarihten ve sosyo-kültürel bağlamdan bağımsız okunan ve yapay olarak kurgulanan ataerkillik sistemi birlikte “kadın”lık ve “erkek”lik hâlleri, toplumsal cinsiyetin -bununla birlikte feminist söylemin- en çarpıcı epistemolojik yanılsamasını ortaya koymaktadır. Bannerji’nin (2016: 321) yerinde tespitiyle toplumsal cinsiyeti merkeze alan feminist söylem, kadın olma kurgusunu yapay ve özcü bir zeminde kurguladığından dolayı kadını toplumsal ilişkilerden, tarihten tecrit ederek *mite* dönüştürmektedir. Tarihi ve insanların gerçek yaşamlarını önemsiz ya da tesadüfi gören bu aşkınlık tamamen *idealist bir epistemolojiye* dayanmaktadır.

Ataerkillikle birlikte toplumsal cinsiyet kavramı bu şekilde yorumlandığında bu iki kavram, ideolojik bir sabitlenmeyi kendi içinde ürettiğinden, toplumsal yapıyı analiz edebilmek ve yorumlamak için bile zayıf kalabilmektedir. Feminizmin ataerkilliğe ve toplumsal cinsiyete yönelik *antagonistik* yorumu, toplumsal örgütlenmenin ve sosyo-kültürel tarihin gerçek bağlamını, esas eşitsizliğin veya ayrımcılığın gerçekte nasıl işlediğini görmemize engel olmaktadır. Bu durum günümüzde toplumsal cinsiyet eşitliği özelinde tartışılan ve feminist teorinin kurguladığı yapay-evrensel gerçeklik olarak inşa edilen kadınlık imgesini, soyut bir *mite* dönüştürerek esasında şiddeti besleyen, bir yandan da iktidar ilişkilerini düzenleyen kurumsal sistemin, ideoloji-

⁴ Ataerkilliğin feminist söylemde nasıl ele alınarak kurgulandığıyla ilgili ayrıntılı tartışmalar için bkz. Millet, 2012 Berktaş, 1987.

nin, toplumsal formülasyonların veya sınıfın görünmez hâle gelmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla toplumsal cinsiyeti tartışırken ve değerlendirirken üç katmanlı ön yargı yapısını yapı bozuma uğratmayla karşı karşıyayızdır: “i-feministlerin yerli kadınların durumuna ithal ettiği cinsiyetlendirilmiş varsayımlar; ii-yerli grup içerisinde ona seçilerek iletilen erkek üstünlüğü tutumları; iii-cemaat içerisindeki asimetrik toplumsal cinsiyet ilişkilerinin kendi bağlamlarındakilere benzer olarak yorumlanması” (Marcos, 2006: 126). Marcos’un bu yorumu, teorinin geçmişin ya da belli bir zaman diliminin içine hapsolmemesi gerektiğini hatırlatır. Çünkü teoriler Thompson’un (2015) vurguladığı gibi toplumsal sürecin mantığını ve biçimlerini bilebilmemiz için, toplumsal bilinç ve varlık arasındaki bağı belirleyen temel toplumsal öğelerin zaman içinde gözlenmesiyle türetilirler. Bu gözlemler birbirinden bağımsız olarak kurgulanan ayrı olgulara dayanmazlar. Bir teori bağlamında herhangi bir olguyu açıklamaya çalışırken karşılıklı ilişki ve çelişkileriyle birlikte belli öğeleri bize gösterebilir; zaman içinde oluşum bu ilişkinin nasıl yaşandığını, nasıl çözüldüğünü ve neden-sonuç bağına gösterir. Bunun sonucunda ele aldığımız teoriye bağlı olarak şu açıklamada bulunuruz: AB’nin nasıl C’ye yol açtığı gibi... Ancak bu noktada merkeze aldığımız teorinin ve kavram haritasının bizlere sunmuş olduklarının dışında farklı olumsal öğelerin olabileceğini çoğu zaman fark etmeyiz. Yani AB’nin C’ye yol açmasında farklı bağlamsal öğeler (X, Y, Z...) olabilir. Sonuç olarak kadınların yaşamakta olduğu sorunların toplumsal cinsiyet veya ataerkil yapı-kültür özelinde sabitlenerek ele alınması, sorunların açığa çıkmasına neden olan farklı değişkenlerin okunmasına engel olabilmektedir.

Kronofetişizm: Kavramda ve Söylemde Yanılsamaların Kaynağı

Toplumsal cinsiyet kavramının epistemolojik kabulleri ve bu bağlamda açığa çıkan eşitlik söyleminin indirgemeci evrensel tutumun yaygınlığı *kronofetişizmin* yani somutlaştırma, doğallaştırma ve değişmezlik yanılsamalarının (Hobson, 2002: 18) açığa çıkmasına neden olmaktadır.

- I) “Somutlaştırma yanılsaması: şimdiki zamanın geçmişten etkin bir şekilde soyutlanması. Olguların kendi kendini oluşturan, özerk ve somutlaştırılmış bir varlık olarak gösterilmesi.
- II) Doğallaştırma yanılsaması: şimdiki zamanın doğal insan zorunlulukları gereğince “kendiliğinden ortaya çıktığı temeline göre etkin bir şekilde doğallaştırıldığı”, şimdiki zamanı oluşturan kimliğin/sosyal dışlanılmışlık ve normların tarihsel süreçlerinin belirsizliği.
- III) Değişmezlik yanılsaması: şimdiki zamanı yeniden oluşturan süreçlerin belirsizleştirildiği yanılsamadır.”

Hobson'un dikkat çektiği temel yanılsamalar, toplumsal cinsiyet temelinde ele alınan çalışmalarda/söylemlerde şu şekilde karşımıza çıkmaktadır: Somutlaştırma yanılsaması, toplumsal cinsiyetin eril tahakküm, ataerki kültür/toplumsal sistem gibi kavramlara indirgeyerek; şimdiki zamanın geçmişten etkin bir şekilde soyutlanarak olguların ele alınmasına neden olmaktadır. Doğallaştırma yanılsaması, toplumsal cinsiyetin biyolojik/kültürel doğal insan zorunlulukları gereğince kendiliğinden ortaya çıktığına yönelik vurgu eşitsizliğin, kimliğin/sosyal dışlanmışlığın açığa çıkmasına sebebiyet veren siyasi-iktisadi yapının tarihsel süreçlerinin belirsiz bir şekilde ele alınmasına neden olmaktadır. Değişmezlik yanılsaması, toplumsal cinsiyet doğal ve yapısal değişime dirençli sayıldığından fail-yapı arasındaki diyalektik ilişkiyi ve diyalektik ilişkiye yön veren özgün koşulların sosyo-psikolojik yönlerinin göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Toplumsal cinsiyete dayalı kimlik "sadece ötekiler tarafından inkâr edildiği, bastırıldığı, yaralandığı ya da dışlandığı kapsamda" (Rose, 1999: 268) tanımlanmaktadır. Örneğin bu temel yanılsamalar eşliğinde feminist hareketlilik, avro-Amerika ülkeleri dışında kalan özellikle "üçüncü dünya ülkeleri"nde ve Müslüman topluluklarda yaşamakta olan kadınları, "özgürleştirme" söylemi bağlamında ataerkilliği yargılayarak toplumsal cinsiyet eşitliği temelinde seküler bir toplum modeli idealize etmektedir. Evrensel insan hakları temelinde toplumsal cinsiyet eşitliği odaklı gelişen tartışmalarda özellikle toplumsal değerler ve din sorgulanmaktadır. Bu sorgulamalar Türkiye'de de çok hızlı bir şekilde yaygınlık kazanmaktadır. İlginçtir ki bu sorgulamalar ve eleştiriler avro-Amerikan topluluklar dışında ele alınmaktadır. Daha açık bir şekilde ifade etmemiz gerekirse toplumsal cinsiyet temelinde ifade edilen eşitsizlikler, şiddet, sömürü, taciz belli bölgeler, kültürel ve dini referanslar özeline indirgenerek okunmaktadır. Vollp'un (2001) dikkat çektiği gibi feminist söylem, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin temel kaynağı olarak kültürü ve dini suçlarken dünyada pek çok kadının sorunlarının kendi kültür ve toplumlarının içinde kök salmış olduğunu örtmektedir. Dolayısıyla feminizmin toplumsal cinsiyet eşitliği söylemini bu bağlamda düşünmeye başladığımızda, neden sadece Asya veya Müslüman toplulukların ağırlıklı olarak sorgulandığı, şeyleştirildiği veya ötekileştirildiği önemli bir soru konusu olarak ortaya çıkmaktadır. Tüm bunlarla birlikte yoksul, şiddete maruz kalmış, aşağılanmış bir öznenin yanında saf tutmakla; onların dünya görüşünü keşfetmeye çalışmak, beden ve üremeyi nasıl algıladıklarını görmek, benliklerini nasıl inşa ettiklerini anlamak başka şeydir. İnsanların gündelik, kültürel ve dinsel yaşamla bağlantılı simgesel referanslarını anlayıp buna saygı göstermek çok farklı bir anlamayı gerektirir. Feminizmin krono-fetiş merceklerle kadın ve kadınlar özelinde ele alınan temel sorunlar, bunları

anlamadan ve toplumsal tabanda “yalın” bağlamını açıklayamadan sadece yanılısamalar (doxalar) üretmektedir. Dolayısıyla “toplumsal cinsiyet eşitliği” kavramı altında idealize edilen özgürlükler, refah olguları “yeni-sömürgeci” bir söylemin üretilmesine hizmet ederek toplumsal tabanda şiddetin, öfkenin artmasına neden olmaktadır. Çünkü toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında tartışılan kadınlar, cinsel farklılıklar özelinde tartışılan insan hakları, tarihsel ve kültürel anlamda *belirli bir insan* tasviri üzerinden yapılmakta ve aynı zamanda insanın bu versiyonu zorla toplumlara empoze edilmektedir (Asad, 2020). Dolayısıyla empoze edilmek istenilen yeni “özne”, “cinsel farklılık/konumlanış” ve genelleştirici toplum tasavvuru kendi içerisinde yeni sınırlar çizmekte ve bu sınırlara dâhil olmayanlar ötekileştirilmektedir. Bu kapsamda Repor’un (2005) toplumsal cinsiyet özelinde ifade edilen genel geçer söylemlere yönelik eleştirilerine yer vermek yerinde olacaktır. Roper yaşamış deneyim mefhumunu bir toplumsal cinsiyet teorisine indirgemenin, öznellik analizini imkânsızlaştırdığına dikkat çekmektedir. Bu bağlamda söylemlerin veya kültürel temsillerin öznelere oluşturduğu görüşüne karşı çıkmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği savunucularının iktidarını oluşturan ya da gösteren bir araç olarak sadece toplumsal cinsiyete odaklandığını savunmaktadır. Çalışmasında özellikle toplumsal cinsiyet özelinde ilerleyen feminist söylemin eksik yanının: günlük yaşamın pratiklerine, bireylerin aralarındaki duygusal ilişkileri aracılığıyla kurulan insan deneyiminin pratiklerine ve benliğin içindeki ve başkalarıyla ilişkili olarak duygusal itkileri yönetmenin daimî bir sürecini içeren deneyim pratiklerine (s. 60) dikkat göstermemesinden kaynaklandığını vurgulamaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği söylemiyle feminizm, hegemonik söylemlerin yapısökümüne odaklanmaktadır. Bundan dolayı toplumsal anlamda gerçeklik çalışmalarında asıl önemli olan, belli söylemlerin doğruluğu değil; aksine bu söylemlerin “nasıl” inşa edildikleri, “kime” hitap ettikleri ve “neyi” elde etmeye çalıştıklarını göstermektir. Ayrıca toplumsal cinsiyetin tek bir aktöre –eril/dişil olma gibi- özel ve ayrıcalıklı bir rol atfetmenin, epistemolojik olarak sürdürülemez olduğunu ve cinsel yönelimin, cinselliğin kendi içinde çok boyutlu olduğunu göstermekte etkindirler. Malesevic’in (2019) dikkat çektiği gibi, evrensel olarak ayrıcalıklı hiçbir sosyal aktörün olmadığını kabul etmek, tüm dil oyunlarının eşit olduğunu ve tüm aktörlerin sosyal eylemlerinin sosyal ilişkiler üzerinde eş değer etkiye sahip olduğunu kabul etmek anlamına gelmez. Başta şiddet olmak üzere toplumsal sorunlarımızın temel kaynağını cinsiyete indirgmeden, genel kadir-i mutlak sosyal aktörlerin olduğu fikrini kabul ederek asimetrik güç ilişkilerine daha iyi odaklanılabilir. Başka bir deyişle *meta-anlatılar, söylemler, ya da dil oyunları* epistemolojik olarak eş değer

olabilmesine rağmen; onların yapısal konumları onları, bağlamsal ve ontolojik olarak farklı ve eşsiz yapar. Dolayısıyla sosyal aktörlere söylemsel pratikler vasıtasıyla yaratılmış gibi davranan kültürel determinizm temelinde ilerleyen tartışmalar, yapısal mistifikasyonlar yaratmanın ötesine geçmemektedir.

Kısaca ifade edilen tüm bu tartışmalar toplumsal cinsiyet eşitliği temelinde feminist kuramın *epistemolojik rölativizm* ve *nihilizm* anlayışına da kuşkuyla bakılması gerektiğini hatırlatır. Çünkü özünde aydınlanmacı epistemolojinin dayattığı düaliteleri reddetme gayesi olan feminist kuramın, açıkça kabul edilme-se de çoğu feministin bilgi konusunda modernist kabullere bağlı olduğu açıktır. Hem liberal hem de sosyalist feminizmin köklerinde onları şekillendiren öğretilerin, modernist ön kabulleri vardır. Benzer şekilde bilgiye eril değil daha ziyade kadın merkezli mutlak temel bulmaya çalışan radikal feministler de modernist düşüncenin temelci ilkelerine bağlıdır (Hekman, 2016: 251). Dolayısıyla feminist söylemin epistemolojik rölativizm ve nihilizm eleştirisi cinsiyet eşitliği temelinde kadın merkezli⁵ bir toplum tasavvuru anlayışına yönelik söylemleriyle karşılaştırıldığında, somutlaştırma yanılsamasını nasıl temsil ettiğini okuyabiliriz. Çünkü tüm kadınlar için ortak bir “kadın bakış açısı” olduğuna yönelik söylem, kadınlar arasındaki toplumsal konumlardan kaynaklanan farklılıkları yeterince dikkate almamaktadır. Bir başka ifadeyle, kadınların aynı gerçeklik düzenini paylaştığını varsaymak, tikel seviyede *totalist* kalmaktadır. Maleseviç’in (2019) yerinde tespitiyle, evrenselci ve akılcı erkek merkezli söylemleri savunan modernite anlatılarının feminist eleştirisi, üstü kapalı erkek merkezli söylemlerden daha fazlası değildir ve sadece aklın kullanımını değil; bireysel eylem olasılığını da reddetme konusunda fazlasıyla deterministtir.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Söyleminin Ötesine Geçmek için Yapıcı Bir Öneri

Li Xiaojiang (2001) küresel feminist söylemi aşabilmek adına yeni bir yöntem-bilim ve epistemoloji önerir:

- I) “Toplumsal cinsiyet konumlarının yer değiştirmesi, burada erkekler de incelenir ve erkek bakış açıları değerlendirilir,
- II) Sorunların özgün bağlamlarına geri dönüşü, yani bir anın ve mekânın bakış açısını başka bir anın ve mekânın bakış açısına kaydırma,
- III) Çok boyutlulaştırmak, yani çok sayıda ve çelişkili bakış açılarını kapsamak için tüm ideolojiler ve paradigmlar için eş zamanlı bir kayıp ve kazanç analizi.”

⁵ Feminist söylemin kadını merkeze alan fail-merkezli yaklaşımı ve kadın-merkezci feminizme ilişkin özcü anlayışı özellikle Young, 1997 ve Jardine, 1985 çalışmalarında açıkça okunmaktadır.

Bu ifadeler, Batılı küresel bir yaygınlık kazanan feminist söylemin konumunu değiştirerek, örneğin Türkiye’de yaşanmakta olan şiddeti, özgün bağlamları temelinde yapay genel-geçer karşıtlıklar söylemine kronofetişt bakış açısından kaynaklanan yanılsamalara sıkıştırılmadan anlama imkânı verecektir. Li’nin bu ifadeleri “bilimsel araştırmalarda feminist söylemin dayattığı özcü-tektipleştirici bakış açısından kaynaklanan darlığı” ve “feminist söylemi benimsemeyen yönelimleri ahlakçı bakış açısıyla eleştiren ideolojiden kaynaklanan darlığı” aşabilmenin imkânını sunmaktadır. Bunun için öncelikli olarak ataerkilliği veya kültürel, dini örüntüleri suçlama refleksinden kurtulmak gerekmektedir. Gerçek anlamda yaşanmakta olan şiddete, tacize, cins ayrımcılığına, dışlamaya veya sapkın davranışlara son verebilmek için her toplumun özgül tarihsel, sosyo-ekonomik ve siyasal etmenlerini araştırmak gerekir. “Farklılıkların farkında olmalıyız, kadınlara daha iyi yaşamlar sağlayabilecek toplumsal değişikliklere götüren diğer yollara saygılı olmalıyız ve bu gibi seçeneklerin farklı tarihi tecrübeler tarafından oluşturulduğunu kabul etmeliyiz” (Abu-Lughod, 2021: 65).

Türkiye’de kadınlar küresel feminist teoriler bağlamında geliştirilen kavram haritalarıyla, yaratılmaya çalışılan üstünlük duygusuyla veya evrenselci iddialara dayanan uygulama önerileriyle kurtarılmayı bekleyen bir “araştırma özne”si değildir. Türkiye’nin ve diğer tüm toplumların kendilerine özgü kaygılarına ve sorunlarına yönelik çözümleri, kendi özgül koşullarında gizlidir. Örneğin kadınlarla erkeklerin ayrılmaz bir çift olarak kavranıldığı Meksika’da, toplumsal eşitlik kavramına sıcak bakılmamıştır. Eşitlik kavramı yerine kendi kozmolojik arka planlarına uygun olarak *denklik* kavramının kullanılması talebinde bulunmuşlardır. Çünkü feminist söylemde karşılığını bulan radikal eşitlik, Meksika halkı için gerçek bir anlam ifade etmiyordu. Onlara göre tüm kozmos –farklılıkları aracılığıyla birbirini dengeleyen, böylelikle birbirini dengeleyen unsurlardan oluşmaktadır (Lopez Austin, 1984’ten akt. Marcos, 2006: 134). Marcos’a (2006: 134) göre bu denge sürekli devinim hâindedir. Eşitlik ise bir durağanlığı, devinmeyen bir şeyi çağrıştırmaktadır. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet kategorilerini ve farklılığın işleyişini okurken, kutuplardan birini diğerinden üstün olarak kategorilendiremeyiz. Toplumsal cinsiyet kategorilerinin iç içe geçmesinde temel rol oynayan farklılık, merkez ve kenarlar yaratmak yerine; herkesi ve her şeyi sürekli karşılıklı ilişki ve süreç içinde tutmanın önem arz etmesidir.⁶

⁶ Toplumsal cinsiyet kavramının krizi Anglo-Amerikan geleneğin toplumsal cinsiyet kuramcılarıyla Fransız ve kıta Avrupası geleneğinin cinsiyet farklılığı kuramcıları arasındaki ayrım da kendisini göstermektedir. Avrupalı olmayan Asyalı kadın araştırmaları topluluğunun, ayrıca Pan-Afrikalı feminizmin eleştirileri, toplumsal cinsiyet ve bu bağlamda tartışılan eşitlik olgusunun ne ölçüde Avrupa diline özgü olduğunu, Avrupalı olmayan ve Roman Avrupa dillerinin

Bu noktada şunu tekrar sormakta fayda vardır: Şiddetin, tahakkümün, tacizin ve hiyerarşik bir toplumsal yapının temel kaynağı, toplumsal cinsiyet özeline indirgenen ataerkillik midir? Küresel feminist söylem bu soruya “evet” cevabı verirken, kadınların siyasal olarak güçlendirilmesinden bahsederken; kapitalist sistemin temel dinamiklerini, her bir öznenin değişken öznellik deneyimlerini sorgulamaktan geri durmaktadır. Bu söylem nedense kapitalizme, kapitalizmden kaynaklı olan sınıfsal eşitsizliklere, emek-sömürü ilişkisine ve çoklu zamansal eksenler arasında hareket eden öznellik hâllerine, bu bağlamda açığa çıkan şiddete değinmez. Sanki kapitalizmin insani yüzü toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında gizlidir(!). Bu şekilde bakıldığında insanların politik hak yoksunluğuna ve şiddete maruz kalmasına son verilebilmenin tek bir yolu vardır: Eşit cinsiyet temsili. O hâlde mevcut kapitalist sistemin egemen olduğu toplumsal yapı içerisinde eşit cinsiyet temsili *kim* nasıl sağlayacaktır? Bu soruya verilecek cevap önemlidir. Çünkü “özgürlük ve bağımsızlık arzusu tarihsel olarak konumlanmanın arzusudur. Bu arzunun güdüsel gücü, motivasyonel etkisi *a priori* olarak varsayılması doğru değildir. Kültürel ve tarihsel olarak konumlanmış bir öznenin doğasında bulunan başka arzuların, isteklerin ve kapasitelerin ışığında yeniden düşünülmesine ihtiyaç vardır” (Mahmood, 2001: 223). Erdoğan’ın (2016: 67) vurguladığı gibi “idealar sabitken kavramlar içerik olarak değişkendirler”. Bundan dolayı Türkiye özelinde kadın, kadına yönelik sorunları tartışırken toplumsal cinsiyet eşitliği söylemini yeniden düşünmeye, sosyo-politik, ekonomik bağlamda tartışmaya ihtiyacımız olduğu açıktır. Bunun için Mills’in (2007: 15) *sosyolojik muhayyile* olarak ifade ettiği “tarihle biyografiyi bir arada kavrama”ya ihtiyacımız vardır. Böyle bir toplumsal muhayyile için Özensel’in (2013) Türk toplumunun yapısını ve doğasını tanımlamak için ele aldığı “halat kültür” kavramı, toplumsal cinsiyet kavramının epistemolojik yanılsamalarıyla birlikte açığa çıkan eşitlik ve ayrımcılığa yönelik söylemlerinin ötesine geçebilmek için, elverişli bir açıklama imkânı sunabilir. Çünkü *halat kültür*, toplumsal cinsiyet kavramının tanımladığı kadın/erkek, eril/dişil gibi tanımlamalarla okunan ataerkillik anlayışına dayalı toplumsal yapı ve kültürel örüntülerin aksine; kültürün bağlamsal, akışkan ve kesişimsel özelliklerine dikkat ederek kadın sorunlarına yönelik hem kurumsal hem de toplumsal anlamda çözüm önerileri sunabilmemizin bir yol haritasını sunabilecektir.

kuramsal geleneklerine hiç de uygun olmadığını göstermiştir. Bu hâliyle toplumsal cinsiyetin Fransız, İspanyol veya İtalyan feminist hareketlerinde başarılı bir yansıması olmadı. Bu durum cinsiyet farklılığı, toplumsal cinsiyet ya da cinsiyet eşitliği bağlamında ele alınan konuların/ kavramların kendi kültürel bağlamlarına oturtularak ele alınması gerektiğinin de en açık göstergesidir. Bu konuda ayrıntılı tartışma için bkz. Braidotti, 2017.

Sonuç

Bu makalede sosyo-kültürel değerler başta olmak üzere politik alanın yakıcı bir meselesi ve sosyal bilimlerin birçok dalının temel araştırma konuları arasına girmiş feminizmin -başta Türkiye olmak üzere- yeniden düşünülmesine katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Türkiye’de son zamanlarda özellikle sosyal ve yazılı medya başta olmak üzere sosyal ve beşerî bilimler alanında kadın, kadına yönelik şiddet, taciz ve istismar konusu yaygın gündemi oluşturmaktadır. Kısaca tartışıldığı gibi feminizm ise Batı ülkeleri başta olmak üzere Türkiye’de de kadın haklarını savunan ve kadınların kurtuluşunu vaat eden bir söylem olarak yaygınlık kazanmaktadır. Türkiye’de birçok sivil toplum örgütü çatısı altında ya da sosyal medya üzerinden kitlesel feminist söylemle bütünleşen sanal cemaatlerin oluştuğu görülmektedir. Ancak geldiğimiz nokta Türkiye’de feminizmin ve bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitliği söyleminin “gösterişçi etki”den (Alatas, 2016: 44) ibaret olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle, feminizm ve toplumsal cinsiyet eşitliği söylemi eleştiri düzeyinde güçlü iken; toplumsal ve siyasal düzeyde ters etki yaratmakta ve sonuçsuz kalmaktadır. Çalışmalarında ve söylemlerinde cinsiyet farklılıklarına siyaset üzerinde ayrıcalık tanıyan feminizm, bireyler arası ilişkilerin gündelik gerçeklerine karşı analitik körlüğe eğilimlidir. Çünkü feminist söylemin iddia ettiği aksine toplumsal cinsiyet ve bu bağlamda bireylerin ilişkileri, toplumsal gerçekliğin diğer yönleri gibi anlık açıklamalar ve hızlı çözüm önerileri üretebilmek için çok karmaşık ve dinamiktir. Bu durum Türkiye’de akademiye “yaratıcılıktan uzak, taklitçi olan ve düşüncesi Batılı kategoriler ile düşünce biçimlerine dayanan” (Alatas, 2016: 47) tutsak bir zihnin de göstergesidir. Oysaki “bizim olup biten şeyleri, nasıl oldularsa öylece kavramaya yönelerek, bu cihetten sosyalin ne anlamda varlığından bahsedebileceğimizi ve verili şartlarda bunun bilime nasıl mevzu hâline getirileceğini ele almamız gerekmektedir. Bunu yaparken kavramayı mümkün kılan ve kavramayı önceleyen ile kavrama ile ortaya çıkanın irtibatı içinde yeniden tematize edecek mevzu hâline getirecek yolları aramamız lazım”dır (Görgün, 2016: 8).

Unutulmamalıdır ki feminist söylemde “kurtuluş” olarak dayatılan toplumsal cinsiyet eşitliği söylemine bağlı olarak cinsel kimliklerin sorgulanmasıyla birlikte yeniden yapılandırılması, içinde bulunduğumuz hegemonyacı tarih diliminde gerçekleşmek zorundadır ve bu kadın-merkezli feminist değerlerin kendilerine özgü kültürel, ideolojik ilişkilerin ve biçimlerin içerisinde tekrar konumlandırılmasını gerektirmektedir. Kısaca feminist söylem, farklılıkları yeniden tanımlayarak yeniden hegemonyacı bir söylem üretmektedir. Dolayısıyla toplumsal yapı içerisinde gerçek anlamda şiddetin ve tahakkümün olmadığı, sevgi, merhamet, adil bir dünyada yaşayabilmek için top-

lumsal cinsiyet eşitliği özelinde geliştirilen söylemlerin ötesine geçilmesinin gerekliliği ortadadır. Elbette günümüzde çeşitli şiddet biçimlerini toplumsal cinsiyet bağlamda ya da ataerkillik kavramlarını merkeze alarak açıklamanın olumlu etkileri olabilir. Bu bağlamda hukuki, adli, sosyo-ekonomik anlamda reformların yapılmasına teşvik sağlayabilir. Toplumlarda kadınların yaşamakta oldukları adaletsizliklerin, şiddetin, tacizin önüne geçebilmek için çeşitli eğitim faaliyetleri, kurumsal destek programlarının düzenlenmesi sağlanabilir, sağlanmalıdır da. Ancak tüm bunlar sadece ataerkil topluma özgü olarak tanımlanmadan, cinsiyet eşitliği gibi tek bir nedensellik özelinde inşa edilmeden yapılamaz mı? Bugün geldiğimiz nokta şiddet olgusunu tek bir kültüre ve bağlama indirgeyerek tartışmanın çözüm üretmediği görülmektedir. Eleştirel kuramdan miras kalan feminist söylem ve bu bağlamda toplumsal cinsiyet kavramıyla öznenin temsil biçimleri arasında derin bir uçurum vardır. Başka bir şekilde ifade etmem gerekirse feminist kuramsal terim ve söylemlerle, kadına yönelik sorunların temsiliyeti arasında derin bir gedik vardır. Yaşamakta olduğumuz hızlı değişim, ekonomik ve toplumsal dönüşüm sürecinde durağan ve böylesi kaba genellemeler aracılığı ile toplumsal sorunlarımıza çözüm üretmenin banallığı ortadadır. Bundan dolayı tarihin gerçek *tekinsiz, güvencesiz, akışkan modernitenin* (Bauman, 2009) sosyo-politik ilişkilerine yönelerek sosyo-ekonomik, kültürel yapımızı ve değişim sürecimizi okumamızın zamanı çoktan gelmiştir. İhtiyacımız olan; şiddet, istismar, taciz ve eşitsizlik gibi toplumsal sorunların dışsal ve içsel karmaşasını daha doğru bir biçimde açıklayabilmektir. Bunun için feminist söylemin merkezine yerleşen *kronofetiş bir mercek*le ele alınan toplumsal cinsiyet olgusuna dayanan eşitlik söyleminden ve bu söylemin yanılsamalarından kurtulmak gerekmektedir. Genelleştirilmiş toplumsal cinsiyet eşitliği temelinde sunulan çözümler bir tür *jet lag* sorunu yaratmaktadır.

Abu-Lughod'un da (2021: 71) vurguladığı gibi "daha üretken bir alternatif dünyayı daha adil bir yer hâline getirmek, toplumların tartışma, fikir çatışması ve kurumsal dönüşümün mevcudiyeti ile sürekliliği için gerekli barışın mevcut olduğu bir dünya için bizlerin nasıl katkıda bulunabileceğini kendimize sormamız gerekir". Elbette bu sorunun kolay bir cevabı yoktur. Ancak ilk elden şunu ifade etmekte fayda var: Şiddetin, tacizin, tahakkümün ve ayrımcılığın olmadığı, tüm zümreleri kapsayacak adaletli ve merhametli bir Türk toplumu için tarihsel açıdan daha iyi temellendirilmiş, sosyo-ekonomik ve kültürel referansları okuyabilmemize imkân sunabilecek teorik açıklamalara ihtiyacımız olduğu açıktır. Sadece kadınlara değil tüm dezavantajlı bireylere yönelik daha iyi, adil bir yaşam sağlayabilecek toplumsal, siyasi değişikliklere götüren farklı yollara saygılı olmalıyız. Çünkü toplumlar farklı

sosyo-kültürel, ekonomik ve tarihi tecrübelerle sahiptir. Bundan dolayı *halat* kültür kavramsallaştırmasında ifade edildiği gibi unutturulmaya çalışılan değerlerle örülü Türkiye'nin derin habitusunu açığa çıkartmaya dönük ahlaki ölçüt ve değerlerin yaygın kabul gördüğü bir yaklaşım geliştirmek, önemli bir başlangıç noktası olacaktır.

Kaynakça

- Abu-Lughod, Lila, 2021, *Müslüman Bir Kadının Kurtarılmaya İhtiyacı var mı?*, çev. Hazar Gümüşsoy, İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Alatas, Syed F., 2016, *Sosyal Bilimlerde Alternatif Söylemler*, çev. Adem Bölükbaşı, İstanbul: Matbu Yayınları.
- Asad, Talal, 2020, *Sekülerliğin Biçimleri Hıristiyanlık, İslamiyet ve Modernlik*, çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul: Metis Yayınları.
- Bannerji, Himani, 2016, *Marx'tan Yeniden Doğmak*, çev. Senem Özdemir, İstanbul: Yordam Kitap.
- Bauman, Zygmunt, 2009, *Akışkan Modernite*, çev. Sinan Okan Çavuş, İstanbul: Can yayınları.
- Berktaş, Fatmagül, 2015, *Tarihin Cinsiyeti*, İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Braidotti, Rosi, 2017, *Göçebe Özneler*, çev. Özbur Karakaş, İstanbul: Kolektif Yayınevi.
- Erdoğan, A. Teyfur, 2016, "Kavram ve Kavramsallaştırmada Üç iddia. Eş anlamlılığın İmkânsızlığı, Çevrilemezlik ve Kavramsal Dakiklik", ed. Kübra Bilgin Tiryaki ve Lütfi Sunar, *Kavram Geliştirme: Sosyal Bilimlerde Yeni İmkânlar*, Ankara: Nobel Yayınları,
- Görgün, Tahsin, 2016, "Sosyal Bilimlerde Kavram İstilah geliştirmenin Temeline ve usulüne Dair Bazı meseleler", Ed. Kübra Bilgin tiryaki ve Lütfi Sunar, *Kavram Geliştirme: Sosyal Bilimlerde Yeni İmkânlar*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Gramsci, Antonia, 2014, *Hapishane Defterleri*, çev. Adnan Cemgil, İstanbul: Belge Yayınları.
- Hekman, Susan J., 2016, *Toplumsal Cinsiyet ve Bilgi*, çev. Bekir Balkız ve Ümit Tatlıcan, İstanbul: Say Yayınları.
- Hobson, John M., 2015, "Tarihsel sosyolojiyi yeniden uluslararası ilişkilere dahil etmek neler kazandırır?", S. Hobden ve J. M. Hobson (Der.). M. L. Karadere (Çev.). *Uluslararası İlişkilerin Tarihsel Sosyolojisi*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.

- Jardine, Alice, 1985, *Gynesis: Configurations of Woman and Modernity*, New York: Cornell University Press.
- Li Xiaojiang, 2001, *Womanism: On Cultural Conflict and Identity*, Nanjing: Jiangsu People's Press.
- Mahmood, Saba, 2001, "Feminist Theory Embodiment and the Docile Agent: Some Reflections on the Egyptian Islamic Revival", *Cultural Anthropology*, 16 (2), ss.202-236.
- Malesevic, Sinisa, 2019, *Etnik Sosyoloji*, çev. ed. Tuğça Poyraz Tacoğlu, Abdurrahim Güler, Ankara: Nobel Yayınları.
- Marcos, Sylvia, 2006, "İçerideki Sınırlar: Meksika'da Yerli Kadın Hareketi ve Feminizm", ed. Marguerite Waller ve Sylvia Marcos, çev. Ahmet Fethi, *Farklılık ve Diyalog*, İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.
- Millet, Kate, 1987, *Cinsel Politika*, çev. Seçkin Selvi, Payel Yayınları.
- Mills, Wright C. 2007, *Toplumbilimsel Düşün*, çev. Ünsal Oskay, İstanbul: Der Yayınları.
- Özensel, Ertan, 2013, "Doğu Topluluklarında ve Türkiye'de Birlikte Yaşama Arayışı: Çokkültürlülük Mü? Yoksa Yeni Bir Model Mi?", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(3).
- Repor, Michael, 2005, "Slipping Out of View: Subjectivity and Emotion in Gender History" *History Workshop Journal*, 59 (59).
- Ritzer, George, 2020, *Küresel Dünya*, çev. Melih Pekdemir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Rose, Nikolas, 1999, *Powers of Freedom*, New York: Cambridge University Press.
- Rose, Sonya O., 2018, *Toplumsal Cinsiyet Tarihçiliği Nedir?*, çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul: Can Yayınları.
- Said, Edward W., 2020, *Şarkiyatçılık*, çev. Berna Ülner, İstanbul: Metis Yayınları.
- Smith, Dorothy E., 2012, *The Everyday World as Problematic: A Feminist Sociology*, Northeastern University Press.
- Thompson, Edward P., 2015, *Teorinin Sefaleti: Hatalı Bir Devridaim Makinesi*, çev. Ahmet Fethi Yıldırım, Ankara: Nika Yayınevi.
- Volpp, Leti, 2001, "Feminism versus Multiculturalism", *Columbia Law Review*, 101 (5).
- Waters, Malcolm, 2008, *Modern Sosyoloji Kuramları*, ed. Zafer Cırhinlioğlu, İstanbul: Gündoğan yayınları.

Yegenoglu, Meyda, 2017, *Sömürgeci Fantaziler Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark*, İstanbul: Metis Yayınları.

Young, Iris Marion, 1997, "Socialist Feminism and the Limits of Dual Systems Theory." *Materialist Feminism: A Reader in Class, Difference, and Women's Lives*, edited by Rosemary Hennessy and Chrys Ingraham, Routledge.